

AKTIIVISET JA PASSIIVISET JOURNALISMIN ÄÄRELLÄ

Tuomo Mörä on tehnyt Helsingin yliopiston viestinnän laitokselle väitöskirjansa EU-journalismin anatomia syksyn 1994 suuresta kiistakysymyksestä, vai dramatisoinko nyt liikaa?

Mörän tutkimuksen lukeneita sopii yrittää luokitella eri tavoin. Yksi niistä saattaa näyttää seuraavalta. Ahaa, Mörä on tutkinut suomalaisia äänestäjiä ja sympatisoi häviölle jääneitä, joten tämä riittääkin hänen aikaansaannoksestaan. Toiseksi, Mörä on tutkinut erityisesti häviölle jääneitä, ja kyllähän itsekin toivoin, että heidät olisi otettu vakavammin; tosin äänestin Kyllä. Kolmanneksi, Mörä on tutkinut häviölle jääneitä ja yrittää puolustaa heitä, vaikka joutuukin myöntämään, että eiväthän he argumentoijina menestyneet.

Oma viiteryhmäni on lähinnä kakkonen, ja olen sitä mieltä, että journalismin olisi tullut ottaa Ei-äänestäneet vakavammin kuin se teki. Itse äänestin Kyllä, mutta petyin siihen, mitä koimme, enkä ole lainkaan varma, mitä tekisin nyt, jos meille suotaisiin uusi äänestyskierros.

Ei ole siis helppo muodostaa luontevaa ryhmää, joka tekisi oikeutta sille, mikä olisi yksinkertaistetun asetelman toinen osapuoli. Herää kysymys, tästäkö Mörä sai kimmokkeen tutkimukseensa. Ei saanut, hän aloitti työnsä jo aiemmin. Otan vapauden epäillä, että mainitsemallani tosiasialla joka tapauksessa oli merkitystä.

Tiivistelmän mukaan Mörän keskeinen tutkimuskysymys oli, miksi jotkut aihepiirit, näkökulmat ja henkilöt olivat EU-journalismissa enemmän esillä kuin jotkut toiset. Tutkimuksen teoreettisen osan tehtävänä taas oli kehittää välineitä, joiden avulla mediasisällön takana olevia prosesseja voitaisiin analysoida ja ymmärtää aikaisempaa vivah-teikkaammin.

Kysymyksiä ei käy moittiminen. Jälkimmäinen täydentää edellistä ja lupaa enemmän, vieläpä mielestäni antaa enemmän. Mörän teoreettisen lähestymistavan taustalla on Anthony Giddensin rakenteistumisteoria, jonka perusajatuksena on nähdä sosiaalinen järjestelmä yksilö- ja rakennetekijöiden vuorovaikutuksena. Sen paremmin toimijalla eli ns. itsenäisellä journalistilla kuin rakenteellaakaan ei ole ensisijaisuutta, vaan molemmat vaikuttavat toisiinsa. Tämä ei tunnu lainkaan mullistavalta, mutta Mörä antaa näyttöä siitä, että esim. joukkotiedotuksen sisältöä on totuttu jakamaan itsenäisiksi kuviteltuihin osiin, puhumattakaan toimi(ta)jien ja rakenteiden erottamisesta.

Havainnollistan hieman Mörän ajattelutapaa puheella ideologiasta, jota on jaettu milloin yksien, milloin toisien ominaisuudeksi. John B. Thompsonin mukaan on viisi tapaa, joilla ideologiaa tuotetaan puheessa. Yksi on legitimoiminen eli jonkin asian esittäminen kannatta-

misen arvoisena, toinen on naamiointi eli ideologisten suhteiden ylläpitäminen kieltämällä, peittämällä tai hämäämällä, kolmas taas on metaforan käyttäminen yhteydessä, johon se ei tarkasti ottaen kuulu, neljäs on pirstominen eli valtaryhmistä erottaminen ja viides viimein reifikaatio eli valtasuhteiden esittäminen luonnollisina, ajattomina ja pysyvinä.

Mitä toimittajat sitten tekivät? He osasivat käytännössä vääjäämättömyysdiskurssin, jonka mukaan Neuvostoliiton hajoamisen luonnolliset, etten sanoisi ainoat oikeat seuraukset Suomessa ulottuivat nopeaan EU:hun liittymiseen saakka. Seuraavassa esimerkki tästä:

”Lehden kanta on myönteinen sille ajatukselle, että Eurooppa yhteistyöllä vahvistaa kilpailuasemaansa. Ja myönteinen sille, ettei Suomi jää tämän kehityksen ulkopuolelle.”

Kyse ei välttämättä ollut siitä, että vääjäämättömyyden edessä myöntävä toimittaja olisi kovin innokas asiansa esittäjä:

”Keskeinen perustelu on, että meillä ei ole vaihtoehtoja – – Mä luulen, että valtaosa ei ole sitä [jäsenyyttä] vielä sen paremmin ajatellut. Mutta niitä, jotka ovat tähän asiaan vuosia perehtyneet ja ajatelleet, jotka eivät suinkaan kamalasti rakasta sitä EY:tä, mutta jotka – – et mä en ainakaan näe, että mä en ole nähnyt mitään vaihtoehtoa.”

Kymmenen kärjessä -laskelmia Mörä on tehnyt ennen muu-

ta Helsingin Sanomista sen suuren merkityksen vuoksi. Välillä 1.9.–16.10.94 kärkeen sijoittuneista henkilöistä vain kansanedustaja Paavo Väyrynen ja puheenjohtaja Esa Härmälä niin sanoakseni ajattelivat toisin.

Lopputuloksen palautan mieleen: Kyllä sai 56,9 ja Ei siis 43,1 prosenttia äänistä. Miten tämä oli mahdollista, sen selvittäminen ei varsinaisesti kuulunut Mörän tutkimustehtävään. Yksi osaselitys joka tapauksessa on ulkopoliittinen varovaisuus: Neuvostoliiton hajoaminenkin merkitsi osalle kansakuntaa jatkuvaa uhkakuvaa, johon oli järkevää reagoida hillitysti eli olemalla liittymättä EU:hun ainaakaan vielä vuoden 1995 alussa.

Kansa ei siis suinkaan automaattisesti seurailut johtajiaan. Samalla protestoiminen oli useimmille helppoa: gallupmittarit kertovat pienehköstä mutta turvallisesta erosta, jonka Kyllä-osapuoli joka tapauksessa saisi.

SEIJA RIDELLIN

PASSIIVISET HAASTATELTAVAT

Seija Ridellin Tampereella tekemä väitöskirja on vuotta vanhempi ja nimeltään Tolkullistamisen politiikkaa. Sitä voidaan kutsua erittäin harkituksi protestiksi uutisjournalismia kohtaan, joka on passiivista, ja sen yleisö hyväksyy lähes vastaananomattomasti, mitä sille annetaan.

Enemmän kuin Mörää kiinnostaa Ridelliä genren käsite, joka on hänen 3. lukuunsa keskeinen olio. Luku on nimeltään Yhteiskunnallistettuun genrekäsitykseen, ja siinä tekijä esittelee genren ulottuvuudet, tekstuaalisuuden, tulkinnallisuuden ja käytännöllisyyden, nuo kolme, joiden on yhdessä määrä luoda

puhuttelevuus. Mutta miten käykään?

Ridellin mukaan käy ensiinkin niin, että ”tv-uutisia luonnehtivan puheen perusteella katsojat tuottavatkin tv-uutisten lajityypin aktiivisesti ja omatoimisesti uudelleen pitkälti juuri sellaisena kuin kriittinen kulttuurinen uutistutkimus olettaa”. Tämän hän totesi omalla aineistollaan eli 15 tamperelaisella tai lähikuntaan sijoittuvalla ryhmällä, joiden osanottajamäärä vaihteli kahdesta neljään. Nämä henkilöt hän pani katsomaan YLE:n tv-uutisia eli omaa aineistoaan, kun taas Mörän huomion kohteena olivat kaikki tärkeimmät journalistiset välineet.

Toiseksi, edelleen Ridellin mukaan, uutiset toimivat ikkuna-omaisesti, eli ne eivät useimmiten synnyttäneet kansalaisten välisiä keskustelua. Hänen väitöskirjastaan puuttuu tällaisten keskustelujaksojen identifiointi, mihin hänen vastaväittäjänsä kiinnitti huomiota, mutta lähden tässä puheenvuorossani siitä, että kyseessä ei voinut olla aineiston vääristäminen. Lajityypin puhuttelun vastaanottoa kuvastaa myös se, että vastaanottajat toivat puheenvuoroissaan julki voimattomuuden ja vaikutusvallattomuuden tunteita; tv-uutisten ilmoitusluonteisuus tuotti tunnun kerrotun vääjäämättömyydestä ja ehdotti siten katsojille asioihin reagoimisen turhuutta.

Lopulta siis yleisö tuotti merkityksellistämisiä, mutta millään tasolla kyseenalaistamatta pienintä lajityypillistä nimittäjää. Esimerkistä käy seuraava toteamus:

”Mitäs mä nyt sanoisin tosta ydinkoehommasta. Se on vähän semmosta mössöä koko juttu. Aina kun jotain tehdään niin jo-

ku sen tuomitsee ja sitä moititaan, sille annetaan sanktioita ja sitä kielletään ja uhataan ja laitetaan kauppasaartoon ja tehdään vaikka mitä. Siitä keskustellaan ja pidetään palavereja ja istutaan komiteoissa. Kuitenkin mitään ei koskaan tapahdu, ja jokainen näistä tuomitsijoistakin on edesauttamassa näitten asiointien tapahtumista.”

Kirjansa viimeisessä luvussa Ridell kiinnittää huomiota käsitteeseen yleisö, jota varten englannin kielessä on kaksi toimivaa ja laajalti käytettyä sanaa. *Audience* viittaa yksittäisiin ja atomisoituneisiin uutisjournalistimin niin kuin muunkin joukko- viestinnän kuluttajiin, kun taas *public* tarkoittaa ”tavallisten ihmisten” laajempaa ja painavampaa julkista puheoikeutta. Ridell viittaa sanaan julkiso, joka sopisi ottaa kielessämme käyttöön audiencen vastakohtana, *publicina*. Vastaanottotutkimuksen tulisivatkin hänen mukaansa kehittää muotoja ja käytäntöjä, joilla se voisi itse yleisön esineellistämisen sijasta mahdollistaa julkison.

Sattuma korjaa satoa: kahden väitöskirjan välinen aika osoitautui niin riittämättömäksi, että Mörä ei edes mainitse Ridellin työtä.

KANSALAI SJOURNALISMIKO AVUKSI?

Tuntuu houkuttelevalta edes hieman pohtia kahden pätevän ja kiintoisan teoksen yhtäläisyyksiä ja eroja. Menivätkö ne pahalla tavalla ristiin siksi, että toinen niistä käsitteli Suomen EU:hun liittymisen tapahtumasarjaa, ainutkertaista ja uniikkia, ja toinen taas tavanomaista uutisjournalismia? Oliko Mörän tutkimuskohde niin erikoinen,

että siihen ei päde se, mikä normaalisti koskee uutisjournalismin vastaanottoa? Olivatko Mörän Ei-äänestäjät itse asiassa mitään sananmukaisia toisin ajattelevia, vaan ainoastaan vanhoillaan pysyviä ja uusia virtauksia kaihtavia?

Jos vastaan viimeksi mainittuun kysymykseen myöntävästi, asiat alkavat järjestyä. Hallituksen ja presidentinkin tahtoa uhmanneet edustivat jotakin vanhaa ja vähitellen tuhoon tuomitua, heidän ongelmansa ei suinkaan ollut itsenäinen harkinta vaan pikemminkin kyvyttömyys ottaa vastaan vaikutteita. Jos tämä tyydyttää, asiat ovat hyvin. Jos tämä ei tyydytä, on pyrittävä pääsemään eteenpäin.

Tarjolla on yksi keino, ns. kansalaisjournalismi (public tai civic journalism), johon Ridell viittaakin. Asiaa voi yhä kutsua uudeksi, koska ensimmäinen vähänkin laajempi raportti siitä ilmestyi meillä vasta vuonna 1996 (Risto Kunelius ja Heikki Heikkilä, Public journalism, Journalismi julkisen harkinnan areena. Tasa-arvotoimikunnan julkaisuja, Sarja B:1/1996. Yleisradio Oy).

Kansalaisjournalismin takaa on helppo löytää se huoli, jota osa niin journalismin tekijöistä kuin tutkijoistakin on USA:ssa kokenut tehtävänsä edessä. Vuoden 1988 presidentinvaalien jälkeen verraten monet tunsivat journalismin jääneen mediakonsulttien ja mainosmiesten jalkoihin, ts. toimittajat eivät enää kyenneet vaikuttamaan vaalikamppailun sisältöihin, saati ohjaamaan sitä järkevältä tuntuvaan suuntaan. Ensimmäinen vaalijournalismin kokeilu pantiin toimeen Kansasissa ilmestyvässä Wichita Eaglessä vuoden 1990 kuvernöörinvaalien yhtey-

dessä, ja uudistusliike sai voimaa pitkään jatkuneesta trendistä, jossa lehtien levikit ylisummaan laskivat rinnan kansalaisten poliittikkoihin kohdistaman epäluottamuksen kanssa.

Esimerkkitapauksesta käy Charlotte Observerin toteuttama Freedom Park -projekti. Sen välittömänä taustana oli kaupunginvaltuuston päätös sulkea erityisesti mustien nuorten suosima yleinen puisto sunnuntaisin valitusten takia, vaikka päätöksen pelättiin lisäävän mustien ja valkoisten välistä jännitettä. Lehti vastasi tilanteeseen kokoamalla molemmat osapuolet yhteen keskustelemaan ongelmasta, ja samalla se tarjosi kansalaisille mahdollisuuden kertoa mielipiteensä lehden ns. kolumnisivulla sillä rajoituksella, että puhujien tuli tarjota ratkaisuja eikä vahvistaa konflikteja. Ratkaisukeskeisen uutisoinnin käynnistämisen julkisen keskustelun seurauksena kaupungin johto päätti ottaa puiston sulkeamisen uuteen käsittelyyn: se perusti työryhmän selvittämään mahdollisuuksia luoda uusia vapaa-ajan viettomuotoja, esimerkkinä ilmaiskonserttien järjestäminen sunnuntai-iltapäivisin läheisellä stadionilla.

Siinäkö kaikki? Tietävästi siinä. Ymmärrän hyvin niitä, jotka

esimerkkini saa tuntemaan petymystä: pieni kaupunki, pieni ja puutteellisesti ratkaistu ongelma. Kuitenkin Charlotten esimerkki saattaa olla ensimmäisiä yrityksiä uudenlaisen yhteistyön luomiseen. Etäisesti se palauttaa mieleen vuosia sitten meilläkin nähdyn tv-sarjan Rooman sheriffi.

Uudenlaisen journalismin haittelijoista tunnetaan Suomessa, joskin vain pienessä piirissä, lähinnä Jay Rosen, journalistiikan professori New Yorkista. Lehdistä on eniten asiaan paneutunut Tiedotustutkimus, mutta myös toimittajien oma Journalisti ja heidän työnantajensa vastinpari Suomen Lehdistä ovat tunteneet kiinnostusta kansalaisjournalismin mahdollisuuksia kohtaan.

Kaikkiko siis hyvin? Ei suinkaan. Tunnelin päässä on kuitenkin valoa, ja on mahdollista, että syksyn 2000 vaalitaistelu ainakin pieneltä osin saadaan lähtemään uusille urille. Jos käy hyvin, tuon tapahtuman jälkeen on helpompi pohtia, mikä oli pahasti vialla Seija Ridellin koehenkilöissä tai miksi Tuomo Mörän tutkimien toimittajien yleisö lähes puoliksi petti omat miehensä ja naisensa.

PERTTI HEMÄNUS

TUOMO MÖRÄ
EU-JOURNALISMIN ANATOMIA
MEDIASISÄLTÖJÄ MUOKANNEET TEKIJÄT ENNEN KANSAN-
ÄÄNESTYSTÄ 1994
HELSINGIN YLIOPISTO 1999

SEIJA RIDELL
TOLKULLISTAMISEN POLITIIKKAA
TELEVISIOUUTISTEN VASTAANOTTO KRIITISESTÄ GENRENÄKÖ-
KULMASTA
TAMPEREEN YLIOPISTO 1998